

AZ AUTOMATIZÁLT DÖNTÉSHOZATALRÓL ERÉNYETIKAI MEGKÖZELÍTÉSBEN

Csigi Ádám*

„Felettből érdekes, és tanulságos, ha az ember megfigyeli, hogyan viseltetik a tömegember az állammal szemben. Hát elnézi, csodálja, tudja, hogy ott van, s hogy gondoskodik az életről; annak azonban már nincs tudatában, hogy az állam emberi alkotás, amelyet néhány személy talált ki, s néhány erény és elv tart fenn, amelyek a múltban megvoltak az emberekben, ám holnapra talán már kivesznek.”¹

1. Bevezetés

A mesterséges intelligencia és a jog kapcsolata a két tudományterület eltérő életkorát tekintve mindenképp újnak mondható, ugyanakkor az előbbi rohamos fejlődésének köszönhetően mégis olyan pezsgőnek és gyorsan változóznak, hogy az ember nehezen vállalkozhat felelősségteljesen bármilyen előrejelzés megtételére. Tulajdonképpen a ténymegállapításokon kívül mindenféle következtetés levonása megmosolyogtatónak tűnhet néhány éven, vagy akár hónapon belül, tekintettel arra, hogy az infokommunikációs szakemberek számára is olykor meglepő fejlemények, előrelépések látnak napvilágot. Richard Susskind, a jog és a mesterséges intelligencia (MI) úttörő szakértője is úgy véli, hogy a MI hosszútávú hatásait rendszeresen felreértik, amikor a Bill Gates által mondottakra hivatkozva írja, hogy a „technológia esetében két év alatt kevesebb történik, mint amire számítunk, tíz év alatt viszont több”.²

Mostanra az EU több jogszabályalkotási lépést hajtott végre, melyek célja megfelelő keretek közé szorítani a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek felhasználá-

* PhD-hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

¹ Jose Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Budapest, Helikon, 2022. 174.

² Richard Susskind: *Online bíróságok és az igazságszolgáltatás jövője*. Budapest, Orac, 2023. 286.

sát, így a GDPR³ 22. cikke rendelkezik arról, hogy tisztán algoritmikus döntéshozatal eredményeként ne lehessen természetes személyekre kiterjedő jogi felelősséget megállapítani, így biztosítva a humán kontrollt a mesterséges intelligencia felett, míg a 2024 augusztusában hatályba lépett AI Act⁴ kockázati alapú kategóriákba sorolva korlátozza, vagy éppen tiltja az egyes döntéshozatali területeken mesterséges intelligencia alkalmazását, noha annak teljeskörű alkalmazása csak 2026-ban várható, ami szintén alátámasztja a kérdéskör aktualitását.

Jelen tanulmány célja röviden bemutatni azokat a szempontokat, melyek a közigazgatás digitalizációja, valamint ezen belül a mesterséges intelligencia közigazgatási alkalmazása mögött húzódnak, illetve bemutatni olyan nézőpontokat, megközelítéseket, melyek az automatizált döntéshozatal helyességét, illetve különösen érényetikai nézőpontból, a cél függvényében, annak célszerűségét általánosságban megkérdőjelezi. Amellett érvel a tanulmány, hogy noha egyes elvek, mint például a hatékonyság, vagy eredményesség adott módon való felfogása megalapozhatja a mesterséges intelligencia alkalmazását, illetve a törekvést annak minél kiterjedtebb igénybevételére; érényetikai szempontból, amennyiben finalista-humanista emberképet feltételezünk egy ideális társadalomban, ezek a törekvések nem célszerűek, tekintettel arra, hogy hátráltatják, vagy legalábbis nem segítik elő az egyének – emberi természetüknek megfelelő – személyes kiteljesedését.

2. A közigazgatás digitalizációja és a mesterséges intelligencia alapú rendszerek megjelenése a jogalkalmazásban

A közigazgatásnak és a közigazgatási jognak egymástól országonként eltérő rendszerei vannak, melyek karakterisztikusan, illetve elvi megoldásokban is különböznek.⁵ A közigazgatás, mint jelenség, és mint intézményrendszer kialakulását történetileg szemlélve talán nagy általánosságban elmondható, hogy eltérő felfogás és fejlődés jellemzi a kontinentális Európát és az angolszász világot,⁶ akár csak a jogról való gondolkodás esetében, amelynek szintén elsősorban történeti-kulturális okai vannak, illetve hasonlóan mondható a *rule of law*–*Rechtsstaat* dichotómiához. A kontinentális Európában történetileg jellemző a köz- és magánszféra éles szétválasztása, és a közigazgatás ilyen

³ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2024. június 13-i (EU) 2024/1689 rendelete a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet).

⁵ Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 30.

⁶ Természetesen rögtön hozzá lehet tenni, hogy ebbe a hozzávetőleges keretbe sem illeszthető bele teljes mértékben számos sajátosság és elméleti megközelítés, ami például jellemző volt a skandináv országokban vagy a szovjet mintára alakult közigazgatási rendszereken belül a közép-európai országokban, 1945 és 1990 között. Ld. uo. 33.

alapú megszervezése jogállami keretek között, melynek során a legmagasabb rendű érdekek a közérdek. Ezzel szemben az angolszász rendszerben az érdekek összehangolásán van inkább a hangsúly, melynek elsődleges történelmi oka, hogy míg Európában az évszázadokon át tartó politikai instabilitás gátolta a gyors, hatékony, olcsó közigazgatás kialakulását, ez Észak-Amerikára, a belső konfliktusoktól eltekintve, kevésbé volt jellemző. Itt az 1930-as évekre megjelent egy új szemléletmód, amely egyre inkább a nem fizikai tényezőkre helyezte a hangsúlyt a közigazgatás-szervezés során. Ennek alapelve, hogy a szervezetek működésének elsődleges feltétele, építőköve a hatékonyság, és az egyén azonosulása a szervezettel. Így a 20. században már az válik jellemzővé, hogy a közigazgatás nem reaktív hanem proaktív szabályozást végez, így egyre inkább szolgáltató jelleget ölt. Ennélfogva az angolszász világban sokkal hamarabb az eredményesség válik meghatározó mércévé, szemben a kontinentális Európában prioritással bíró jogszerűség elvével.⁷ Egyre inkább megjelennek a gazdasági érdekek alapján való megközelítések, illetve megjelenik a *public administration* helyett a *public management*, melynek alaptétele a piaci igazgatási módszerek alkalmazása a közigazgatásban. Ez egy közigazgatási paradigmaváltásnak tekinthető, amely új alapokra helyezte a közigazgatási feladatellátást és olyan új szemléletet hozott, ahol az államnak szolgáltatások és termékek szintjén is szerepet kell vállalnia, valamint modern megoldásokkal kell kiszolgálnia a polgárait. E szemlélet hatása egyre inkább elterjedt a világ egészén, az Európai Unió már olyan közösséget alkot, amely a társadalmi-gazdasági összetartozást tekinti az egyik legfőbb értéknek, s ennek erősítéséhez a modern informatikai és kommunikációs eszközök segítségét is igénybe veszi. Már az 1990-es évek elején világossá vált, hogy a régió csak úgy tud lépést tartani a versenytársaival – főként az Egyesült Államokkal és Japánnal –, ha felhasználja az információs forradalom vívmányait és az informatikai fejlesztések szolgálnak a gazdaságpolitika egyik tartópilléréül.⁸

Elsősorban ebbe a szemléletmódba illeszkedik a hatékonyságot növelő digitális megoldások alkalmazása is. Az 1980-as évektől a személyi számítógépek elterjedése, majd az internet megjelenése olyan kapcsolattartási és ügyintézési csatornákat nyitott meg az állam és polgárai között, ami a korábbi személyes és papíralapú kapcsolattartás időszakában elképzelhetetlennek tűnt. Az új infokommunikációs technológiák megváltoztatták az államigazgatási feladatok megszervezésének módszereit és eszközeit is.⁹ Mint Tóth Tamás és Klein Tamás Klaus Lenkre hivatkozva bemutatják, a közigazgatás által alkalmazott számítógépesített eljárásokat már a 80-as években három nagy típusba sorolták. Ezek közé tartoztak egyrészt az ‘adattömegek operatív feldolgozási rendszerei’, amelyek többnyire bonyolult rutinfeladatok elvégzésére voltak használhatók, másrészt az úgynevezett ‘integrált rendszerek’, melyek gyakorlati haszna az volt,

⁷ Tóth András – Klein Tamás: *Bevezetés az infokommunikációs jogba*. Budapest, Patrocinium, 2017. 395–396.

⁸ Molnár Szilárd: Az információs társadalom kiépítése Európában és Magyarországon. In: *„hiteles helyektől” az elektronikus közigazgatásig. Mérőkövek a hazai közigazgatás automatizálásának és a kormányzati számítástechnika kialakulásának történetében*. Szeged, Primaware, 2014. 188.

⁹ Molnár Dalma: Mesterséges intelligencia szolgálatban, az államigazgatás modernizációja. *Gazdaság és Jog*, 2022/5–6. 47–48.

hogy a rutinfeladatokat végrehajtásához közös, több elemre épülő adatbázissal álltak rendelkezésre, míg a harmadik típust a ‘döntést támogató rendszerek’ képezték. Ide olyan adatbankok tartoztak, amelyek lényege az volt, hogy a nagy mennyiségű adat mellett lehetővé tették a gyors keresést, vagy a különböző szempontrendszer szerinti kombinációt.¹⁰ Mint Richard Susskind véli, a mesterséges intelligencia kétféleképpen határozható meg: az első a ‘szerkezeti’ megközelítés, az alkalmazott eszközök és technikák alapján. A korai időszakban, a 1980-as évek technológiájában a lehetőségek még szabályalapú rendszerek működtetését és a logikai programozást tették lehetővé. Ez volt a mesterséges intelligencia első hulláma, ahol az alkalmazott rendszereket még kifejezetten úgy programozták, hogy a feladatokat az emberi fejlesztők által összeállított hatalmas döntési fák és folyamatábrák követésével végezzék el.¹¹ Ez az a korszak, ami még sokkal inkább az Alan Turing-féle víziókból táplálkozik. A második hullám, melynek megjelenése nagyjából 2009-re tehető,¹² új módszerek, mint az ‘irányított gépi tanulás’ és a ‘mély neurális hálózatok’ alkalmazását jelenti, ahol a rendszerek nem egyértelműen megfogalmazott szabályokat követnek, hanem nagy mennyiségű múltbeli adatból *maguktól tanulnak*. Funkcionális szempontból nézve ez azt jelenti, hogy amikor ma kifejezetten mesterséges intelligenciáról beszélünk, jellemzően olyan gépekre gondolunk, amelyek olyan feladatokat látnak el, amelyekről a múltban azt gondoltuk, hogy szükségszerűen emberi intelligenciát igényelnek.¹³ Susskind fontos megállapítása, hogy ez a második hullám már nem olyan rendszereket termel, amelyek utánózzák, vagy másolják az emberi gondolkodást, hanem a saját egyedi képességeiknek legjobban megfelelő módon tudnak feladatokat ellátni, és mindezt a nagy adathalmazok elképesztő feldolgozási teljesítménye teszi lehetővé.¹⁴ Ugyanakkor voltaképp jogi szempontból a nehézséget éppen az okozza, hogy minél fejlettebbek ezek a rendszerek, annál komolyabb fejtörést okozhat a szabályozásuk, tekintettel arra, hogy eddigi történelmünkben minden jogi szabályozás, az etikai és jogi keretek arra a tényre épültek, hogy a mindennemű döntéshozatalok emberi intelligencián alapulnak.¹⁵

3. A mesterséges intelligencia alapú rendszerek kihívásai

Zódi Zsolt rendszerezése szerint¹⁶ alapvetően az informatikai újításokhoz a jog háromféleképpen, represszíven, regulatíván, és facilitálóan viszonyul, miszerint egyrészt bizonyos anomáliákat visszaszorítani, negatív tendenciákat megakadályozni,

¹⁰ Tóth–Klein i. m. 393–394.

¹¹ Susskind i. m. 286.

¹² Eric Tjong Tjin Tai: Liability for AI Decision-Making. In: L. A. DiMatteo – C. Poncibo – M. Cannarsa: *The Cambridge Handbook of Artificial Intelligence. Global Perspectives on Law and Ethics*. Cambridge, Cambridge University Press, 2022. 116.

¹³ Susskind i. m. 287.

¹⁴ Uo. 294–295.

¹⁵ John F. Weaver: Regulation of Artificial Intelligence in the United States. In: Woodrow Barfield – Ugo Pagallo (szerk.): *Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence*. Edward Elgar Publishing, 2018. 159.

¹⁶ Zódi Zsolt: *Platformok, robotok és a jog*. Budapest, Gondolat, 2018. 52.

vagy a kiszámíthatóság érdekében koordinálni, szabványosítani igyekszik, illetve előfordul, hogy a technikai újítások következtében új területek jelennek meg, melyeket ezek alkalmazásával igyekeznek szabályozni. Mint Zódi rámutat, a legtöbb esetben a hagyományos logika alig bomlik meg, az újabb jelenségek csak néhány – a régi rendszerbe illeszkedő – szabályozási újítást hoznak magukkal, pl. a büntetőjog vagy a kötelmi jog területén. Vannak ugyanakkor jogterületek, ahol komolyabb átalakulás zajlik, mint pl. szerzői jog, hatósági eljárások joga, illetve előfordulnak jogterületek, melyek teljesen újak számítnak. Zódi a közigazgatás digitalizációjával kapcsolatos újításokat a részlegesen átalakuló, facilitáló, tehát célt tételező szabályozási dimenzióba sorolja. A nem-kontradiktórius eljárások területén, elsősorban a közigazgatási-hatósági eljárásokat érintően nagyobb változások voltak megfigyelhetők, megjelent ugyanis az e-közigazgatás jelensége, mely magával hozta az autentikáció, az algoritmizált eljárások, e-részvétel, e-szavazás, e-demokrácia gondolatát, problematikáját, illetve többek között az automatikus döntéshozatal szabályait.¹⁷

Hazánkban az automatikus döntéshozatali eljárást a korábbi hatósági eljárási törvény (Ket.) vezette be, még mint a sommás eljárás egy speciális fajtáját, majd a jelenleg hatályos, az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény fejlesztette tovább (Ákr.), amely már külön eljárási módozatként nevesíti,¹⁸ és amely illeszkedik ahhoz a hazai jogalkotást is átható törekvéshez, amely az ügyintézési határidők lehetőség szerinti csökkentésére irányul. Az eljárás lényege, hogy megindulásától számítva 24 órán belül megtörténik a döntéshozatal, amennyiben azt törvény vagy kormányrendelet megengedi, a döntés meghozatala nem igényel mérlegelést, nincs ellenérdekű fél, illetve a kérelem benyújtásakor minden szükséges adat a rendelkezésre áll. Az eredetileg így intézhető ügyek köre 2022 januárjában kibővült azokkal az ügyekkel, melyeknél a hatóság ugyan nem rendelkezik az ügy eldöntéséhez szükséges elégséges információval, de azok közvetlenül, automatikus információátadással, rendszerrendszer kapcsolatban beszerezhetők.¹⁹ Az intézmény lényegi eleme tehát az emberi beavatkozás kizárása, akár a döntési folyamatban, akár annak előfeltételéül szolgáló adatok beszerzésében.²⁰ Az alapvető elképzelés eredetileg a hivatalból induló, egyes közlekedési szabályszegések esetén lefolytatandó eljárásokra modellezte a szabályozást (VÉDA Közúti Intelligens Kamerahálózat rendszer), ami később az egyes kérelemre induló eljárások között is megjelent, melyre jó példa a Magyar Államkincstár által használt Támogatási Életút Bázis Adatok (TÉBA) rendszer, melynek keretében egyes kérelemre igénybe vehető normatív családtámogatási eljárásokat automatizálnak.²¹ Mára az Európai Unió közös stratégiája is megfogalmazza annak igényét, hogy a

¹⁷ Uo. 48–52.

¹⁸ Czékmann Zsolt – Czibrik Eszter: Nagyító alatt az automatikus döntéshozatali eljárás. In: Török Bernát – Zódi Zsolt (szerk.): *Digitalizálódó társadalom. Tanulmányok az új technológiák társadalmi-jogi hatásairól*. Budapest, Ludovika, 2022. 25.

¹⁹ Uo. 22.

²⁰ Czékmann Zsolt – Cseh-Zelina Gergely – Ritó Evelin: Az automatikus döntéshozatal helye és szerepe a hatósági eljárásban. *Közigazgatástudomány*, 2022/2. 37. <https://doi.org/10.54200/kt.v2i2.34>

²¹ Bencsik András: A közigazgatás esete a digitalizációval. In: Török–Zódi (szerk.) i. m. 34–38.

közigazgatási szervezetirendszer és működése gazdasági szempontok mentén is racionalizálásra kerüljön, az apparátusok megszervezése a hatékonyság, a takarékoság, bürokráciacsökkentés, a modern technológiák kiaknázása, az állami adatvagyon konstruktív hasznosítása jegyében történjen meg. Elvárás lett, hogy a közigazgatásnak az ország versenyképességét is elő kell mozdítania, így a hatékonyság kulcsszerepet kap. Az Európai Unió belüli egy szemléletváltás figyelhető meg, amelynek során az adat-alapú működés dominál az élet számos terén.²² Az utóbbi évek során folyamatos, élénk diskurzus folyt a különféle digitális, illetve mesterséges intelligencia által támogatott, vagy működtetett rendszerek használatával kapcsolatban, azok segítő, illetve veszélyeket rejtő funkcióit illetően. Sokszor kerültek hangsúlyba az adat-alapú modellek előnyei és hosszú távú perspektivikus hasznai, miközben sokan hívták fel a figyelmet komoly jogalkotási és etikai kihívásokra, melyek megoldásra várnak.

Zódi Zsolt nézőpontja szerint az új informatikai jog korszakának egyik legjelentősebb kihívása a platformok megjelenésén, az internet által történő teljes összeköttetésen és az internet által történő társadalmi átalakuláson túl az e rendszerek alapjául szolgáló nagy adathalmazok, az ún. *big data* működésének megértésében és kezelésében rejlik, ahol az egyik technológiai, illetve jogi problémát éppen az jelenti, hogy a modern rendszerek algoritmikus működését nehéz nyomon követni felhasználóként, de sokszor akár programozóként is, különös tekintettel azokra az esetekre, amikor a mesterséges intelligencia már önmagát tanítja.²³ A fejlesztőknek ugyanis nincs közvetlen hatása arra, hogy a mesterséges intelligencia hogyan cselekszik, nincs betekintési lehetőségük a döntéshozatali folyamataikba, mivel a neurális hálózatok úgy működnek, mint egy fekete doboz, amely átláthatatlanul bocsátja ki a bevitt inputokból az outputot, ami lehet egy *tanács* vagy adott esetben egy *döntés*.²⁴ Tjong Tjin Tai felhívja a figyelmet arra, hogy ha a mesterséges intelligenciák működését vizsgáljuk, különbséget kell tenni a döntéshozatal és a döntés végrehajtása között, ugyanis például egy önvezető járműben az MI hozza meg a döntést arról, hogy jobbra kell kanyarodni, de azt a jármű további komponensei hajtják végre. A döntéshozatal különbözik a tanácsadástól is, amit mondjuk egy navigációs program végez amikor útvonalat javasol nekünk. Ebből kifolyólag a valódi automatizált, mesterséges intelligencia alapú döntéshozatallal egy végrehajtás is párosul. Elmondható, hogy korábban is voltak mesterséges intelligencia alapú döntési helyzetek, melyek egy „igen-nem” típusú döntésfán keresztül eldönthető helyzetek és ezek a klasszikus jogi keretrendszerben is kevesebb problémát jelentő helyzetek, mint például egy gyár jelzőrendszere, ami egy adott hőmérséklet esetén jelzéseket ad. A problémát napjainkban nem maga az automatizált döntéshozatal jelenti, hanem a *big data* alapú rendszerek esetében a mesterséges intelligencia döntéshozatali eljárásának homályossága.²⁵

Zódi is kiemeli, hogy az automatikus döntéshozatal problémaköre jóval a *big data* megjelenése előtt része volt már az adatvédelmi diskurzusnak, hiszen az EU első

²² Molnár Dalma i. m. 48.

²³ Zódi i. m. 69.

²⁴ Tjong Tjin Tai i. m. 117. Fordítás tőlem.

²⁵ Uo.

adatvédelmi irányelve szabályozta is ezt a problémakört, illetve bizonyos egyszerűbb döntések automatizálása, például az említett VÉDA rendszeren keresztül, bevett gyakorlattá vált. Ugyanakkor a tény, hogy gépek dönthetnek rólunk, önmagában is aggodalomra adhat okot, ezért lett az EU jogának része a hármas szabály, amely szerint egyfelől bármikor kivonhatjuk magunkat az ilyen döntések alól, másfelől kérhetünk emberi beavatkozást, illetve magyarázatot a szabály mibenlétéről,²⁶ noha eredetileg ezek nem valódi *választások*, csupán döntésfákon levezetett algoritmikus folyamatok voltak. A döntőalgoritmusok korábban talán még egy hétköznapi ember számára is átláthatók lehettek. A *big data* az automatizált döntésekkel összefüggésben is új helyzetet teremtett, hiszen az egyre fejlettebb algoritmusok egyre nehezebben átlátható módon vonják le következtetéseiket, így szabályozásuk is problémásabb, nem beszélve arról, hogy ezáltal egyre nyugtalanítóbbá válhat, hogy az ember számára nem nyomon követhető módon dönt róla egy olyan gép, amely képes önmagát tanítani, és melynek során sokszor olyan adathalmazokkal, illetve összefüggésekkel dolgozik, amelyeket lehetetlen egyszerűen elmagyarázni. Az alapvető probléma, hogy az öntanítás folyamata során egy szoftver a saját jó vagy rossz döntéseire reagálva olyan új szabályokat alkot, amelyek eredetileg nem is voltak az algoritmusának a részei, így tehát egyrésről megtelepítésekkel teli, de nehezen szabályozható folyamattal szembesülünk, ahol a *big data* alapú generatív automatikus döntések predikciója sokszor voltaképp lehetetlen.²⁷

4. Az etikai dimenziókról általában

A jogalkalmazás, mint döntéshozatal tekintetében jellemzően a helyes, illetve igazságos döntés meghozatalának igénye számít a leginkább relevánsnak és fontosnak. Ezzel kapcsolatban már jó ideje elvárás, hogy a döntés valamilyen módon igazolható, illetve igazolt legyen, különösen az újkorban, Leibniz óta megjelenő, deduktívan matematikai alapon levezethető szabályalkalmazás igénye óta. Ugyanakkor már a klasszikusok korában is megfigyelhető volt,²⁸ hogy vannak olyan jogesetek, ahol a szabály szövege nem teljesen illeszkedik a történeti tényálláshoz: vagy olyan történéssel van dolga a döntéshozónak, amely precedens nélküli, vagy olyannal, amelyre egyszerre több szabály is alkalmazható. Ilyen esetekben a jogalkalmazónak egy nehéz esettel van dolga, ahol más, adott esetben az írott jogon túli elvekhez kell nyúlnia ahhoz, hogy igazságos döntés születhessen. Az ilyen igazoló elvek során rendszerint előtérbe kerül a jog és az etika kapcsolata, hiszen e két rendszer voltaképp egy töről fakad.²⁹ Az etikai vizsgálat jellemzően már megelőző feltétele a normatív szabályozás kialakításának is, különösen új jelenségek esetén, ekképpen az etikai megközelítés jelentősége nem a

²⁶ Ld. GDPR. 22. cikk.

²⁷ Zödi i. m. 85–88.

²⁸ Arisztotelész: *Rétorika*. 1374a 28–32. Ld. Könczöl Miklós: Az arisztotelészi rétorika és a görög jogi gondolkodás. In: Frivaldszky János (szerk.): *A jogi gondolkodás mérföldkövei a kezdetektől a XIX. század végéig*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 14., 18.

²⁹ Pődör Lea: Nehéz esetek és büntetőjog. Jogelmélet és jogdogmatika a kúriai gyakorlatban. II.3. Forrás: <https://tinyurl.com/mryyyrsy>

normativitásból következik, hanem éppen a normatív szabályozás kialakításának az alapja.³⁰ Az etika, mint a helyes cselekvés kérdésével foglalkozó diszciplína, három ágra különíthető el, így a metaetikára, amely az erkölcsi fogalomkészletet vizsgálja, illetve, hogy egyáltalán beszélhetünk-e helyes cselekvésről, a deskriptív etikára, amely kvázi szociológiai alapon az erkölcshez empirikus módon közelít, vizsgálatának tárgyát a társadalmon belül ténylegesen érvényesülő erkölcsi normák alkotják, valamint a normatív etikára, amely a klasszikus értelemben vett etika, és amely a helyes cselekvés mibenlétével foglalkozik. A normatív etikán belül a kötelességetikák, a következményetikák és az antik forrásból táplálkozó erényetikák csoportját szokás megkülönböztetni. A helyes cselekvés igazolásával foglalkozó klasszikus normatív etikai irányzatok közül a XX. század közepéig kettő gyakorolt meghatározó hatást a modernkori jogtudományra: az elsősorban univerzális elvekből levezetett kötelezettségek teljesítését, illetve jogosultságok biztosítását szem előtt tartó deontikus, vagy gyakori hivatkozással élve kantiánus etika, illetve a cselekedeteinket az azok által okozott következmények értékelésén keresztül megítélő utilitarizmus. Bár a két irányzat sok tekintetben szembenállónak tekinthető, közös jellegzetességük, hogy mindkettő olyan absztrakt erkölcsi szabály, vagy szabályrendszer kidolgozására törekszik, ami a helyes cselekvés univerzális mércéjéül tud szolgálni a legkülönbözőbb morális dilemmák esetében.³¹ Közös sajátossága e két irányzatnak, hogy megközelítéseik fókusza főként a cselekvés tényéből, valamint a szabálynak történő megfelelésből indul ki. Ezzel szemben a harmadik – és egyben legkorábbi – normatív etikai irányzat, az elsősorban Arisztotelész által kidolgozott erényetika vizsgálódásának kiindulópontjában a cselekvő jelleme áll. Ebből kifolyólag az absztrakt cselekvési normák előzetes meghatározása helyett a cselekvő személy *erényes jellemének* kimunkálására helyeződik a hangsúly, azzal az előfeltevéssel élve, hogy a helyes cselekvés szituációfüggő.³² Ennek az etikai irányzatnak az újrafelfedezését Elizabeth Anscombe *Modern erkölcsfilozófia* című, 1958-ban megjelent tanulmányához szokták kötni, melynek háttérében az erkölcsök, az erkölcsi szabályok kodifikálhatóságába vetett hit fokozatos megkérdőjelezése állt.³³

5. Erény-jogelméleti megközelítés

A korai időkben, tehát különösen a preszókratikus filozófia világában az etika még egybeolvadt a lét- és ismeretelmélettel, olyannyira, hogy sok esetben e két terület csupán az erkölcsi tanok megalapozását szolgálta. A helyes cselekvés és a helyes módon élt emberi élet kérdése áthatotta a korszellemet, mely szintén egyet jelentett a természet rendje, az egyetemes természettörvények szerinti cselekvéssel. E normarendszer létéről tanúbizonyságot tesznek olyan klasszikus művek, mint Aiszkhülosz *Prométheusza*, vagy

³⁰ Pünkösty András: A nagy adathalmazok felhasználásának etikai kérdései. In: Török-Zódi (szerk.) i. m. 216.

³¹ Szerletics Antal: A normatív etika három iránya. In: Birher Nándor – Ujházi Loránd: *Etika mint norma-rend*. Budapest, L'Harmattan, 2024. 122.

³² Uo.

³³ Szerletics Antal: *Paternalizmus*. Budapest, Gondolat, 2017. 128.

Szophoklész *Antigonéja*, illetve már ekkor megjelenik a *phüszisz* és *nomosz*, vagyis a természeti rend és a társadalmi, ember alkotta szabályok dichotómiája.³⁴ E korai alkotásokban az emberi szabadság és determináltság kérdésköre is megfogalmazódik, mely a mai napig vitatéma a filozófiai, és olykor a jogi diskurzusokban. Már Platón rámutat, hogy sorsukat az emberek maguk választják,³⁵ így tehát ez alapján egyrészt az embernek szabad akarata van, másrészt felelős a döntéseiért.

Arisztotelész a görög poliszokban meglévő magatartástípusok elemzésén keresztül dolgozta ki erkölcsökre vonatkozó tanait, így megfogalmazva a derék ember ideális típusát, azaz a *kalokagathoszt*. Számára így az erényes viselkedés nem pusztán egyéni, de társadalmi, politikai kérdés is, ahol ilyen értelemben az egyének erényessé válásában szerepe van a politikai közösségnek, illetve az államnak, nevelés, szoktatás útján. Miként fogalmaz:

„nem természetből, de nem is természet ellenére fejlődnek ki bennünk az erények, hanem természetből fogva úgy vagyunk alkotva, hogy befogadhatjuk őket, viszont csak a szokás által lehetünk bennük tökéletesek. [...] Ha az igazságos tetteket gyakoroljuk: igazságossá, ha a mértékletes tetteket: mértékletessé, ha a bátor tetteket: bátorrá leszünk. Bizonyítja ezt az is, amit az államok életében tapasztalunk: a törvényhozók szoktatással igyekeznek a polgárokat jó erkölcsökre nevelni, s minden törvényhozónak erre irányul az akarata; s aki ebben nem helyesen jár el, az célt téveszt, s egyáltalában ebben különbözik a jó kormányzat a rossztól.”³⁶

Arisztotelész szerint szilárd elvről nem beszélhetünk, hanem mindig az adott eset körülményei alapján kell döntenie a cselekvőnek arról, hogy mi a helyes, eltekintve persze olyan cselekvésektől, melyek maguktól értetődően rosszak. Annyi morális kapaszkodót azért kapunk, hogy jellemzően a helyes cselekvés két szélsőség között helyezkedik el, nevezetesen a hiányosság és a túlzás között. Ugyanakkor ennek a középnek a megtalálását gyakorolni kell, miként a testi erő is úgy fejlődik leginkább, ha az ember sok táplálékot vesz magához, és sok munkát vállal, amit viszont a már erős ember képes a leginkább végrehajtani, vagy más példával élve, az tud leginkább mértékletes lenni, aki már gyakorlott a különféle élvezetektől való tartózkodásban.³⁷ Mint Arisztotelész állítja, az erény egy lelki alkat, amely a hozzánk viszonyított középben áll, és az *akarati elhatározásra* vonatkozik, aminek folytán a különféle érzelmekkel, vágyakkal szemben helyesen cselekszünk, és amely az efféle erényes cselekvések nyomán alakul ki, továbbá ismertetőjele az a kellemes, vagy kellemetlen érzés, amely tetteink nyomában támad, hiszen Arisztotelész vallja, hogy a kiteljesedéshez vezető út éppen ebben áll, mely úton persze a gyermekeknek még támogatásra van szükségük. Megjegyzi, hogy a közép megtalálása egyrésztől a dolog természetétől függ, de függ

³⁴ Dörömbözi János: *A filozófia alapjai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. 170–171.

³⁵ Platon: *Az állam*. 617e. Ford. Jánossy István. Szeged, Lazi, 2001. 344.

³⁶ Arisztotelész: *Nikomakhoszi Etika* 1103a – 1103b. Ford. Szabó Miklós. Magyar Helikon, 1971. 34–35.

³⁷ Uo. 1104a–1104b. i. m. 35.

ugyanakkor a saját jellemünktől is a tekintetben, hogy melyik szélsőségre vagyunk inkább hajlamosak. „Amelyik irányba a magunk természete jobban hajlik, azt inkább érezzük a középpel ellentétben levőnek.”³⁸ Ennek megtalálása tehát nem csak a dolog, illetve a helyzet természete, de önmagunk alkata miatt is nehéz. Arisztotelész is elismeri, hogy

„nem olyan könnyű eldönteni, hogy miképp, kire, mily esetben és mennyi ideig kell haragudnunk, hiszen mi magunk is hol a lagymatag embert dicsérjük, s őt nevezzük szelédnek, hol meg a haragtartót, akit férfias jelleműnek kiáltunk ki. [...] Ugyanakkor a közepet kereső lelki alkat minden esetben dicséretre méltó; s néha mégis el kell hajolnunk a túlzás vagy a hiányosság irányába, mert így találjuk majd el legkönnyebben a közepet és a helyes utat.”³⁹

Mint Heller Ágnes rámutat, Arisztotelész etikájának különlegessége elsősorban abban áll, hogy ez az etikátörténet egyetlen tisztán *materiális immanens* értéketikája. Ez azt jelenti, hogy az értékek – ebben az esetben az erények, objektívációk, célok – nem vezethetők le *erkölcsön kívüli* tényezőkből, tehát nem-erkölcsi, értékközömbös törekvésekből, vagy természeti diszpozíciókból, ami a későbbi etikákra jellemző volt a történelem során.⁴⁰ Az értékek tehát nincsenek levezetve, hanem adottak magában az erkölcsi hagyományban, és abban ahogyan ezt az ideális kiválóságok (*kalokagathosz*) gyakorolják. A levezetéssel operáló etikák számára egyszerű út nyílik az általánosíthatóságra: azt a képességet melyből az erény levezethető, egyszerűen minden embernek tulajdonítják. Arisztotelész etikájában viszont, miután minden erény csak gyakorlással és tevékenységgel válhat lelki alkattá, karakterré, s miután nincs mindenkinek lehetősége arra, hogy minden erényt gyakoroljon, az erényes lelki alkat nem általánosítható, és így annak megszerzésére nem is képes mindenki. Nála ehhez szükségeltetik szerencse, valamint megfelelő előkelőség, tehát az erények összessége értelmében e felfogás szerint nem lehet erényes a rabszolga, az asszony, illetve a gyermek. Ennek lényege, hogy voltaképp nem az erények összessége általánosítható, hanem az erényessé válás *folymata*. Így materiális értéketika csak olyan közösségben alakulhat ki, melyben egyéni mozgástere van az egyénnek, ahol az erényekhez különböző módokon el lehet jutni, és a cselekvésben megjelenik a *reflektáló öntudat*.⁴¹

6. Az erényes viselkedés, mint algoritmikus folyamat

Tehát valójában bizonyos értelemben Arisztotelész etikájában az erényes cselekedetek gyakorlása megfeleltethető egyfajta algoritmusnak, amely a helyes, boldog élethez vezető eszköz, folyamat. Arisztotelész erényekről való elemzését olvasva azt lehet

³⁸ Uo. 1109a i. m. 49.

³⁹ Uo. 1109b. i. m. 51.

⁴⁰ Heller Ágnes: Arisztotelész korai etikái. In: Arisztotelész: *Eudemoszi etika. Nagy etika*. Budapest, Gondolat, 1977. 261–262.

⁴¹ Uo. 263–265.

gondolni, hogy az ilyen helyzetek kezelésében éppenhogy segítségünkre lehetnek a mesterséges intelligencia alapú rendszerek, főleg a *big data* alapú profilozáson keresztül, hiszen egyrészt vagy a gép tud helyettünk dönteni sokkal több adat felhasználásával és mondhatni egy komplexebb képet alkotva, vagy egy ennél hibridebb megoldásként adatokat, összefüggéseket felhasználva egy profilt tárhat elénk, aminek segítségével elméletileg mi dönthetünk igazságosabban bizonyos helyzetekben. Zódi Zsolt egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy maga a profilalkotás jelensége, vagyis az, hogy embereket a tulajdonságaik alapján csoportokba lehet sorolni, valójában a társadalomstatisztika megjelenése óta alkalmazott, és már a kezdetleges, a 80-as évek végén megjelent vállalati szoftverek használata óta folyamatosan a marketing és az általános üzleti világ eszköze volt, azzal a már akkor is megfigyelhető mellékhatással, hogy bizonyos szempontból az egyénnek elvész az önmeghatározási képessége, nincs tudatos befolyása arra, hogyan kategorizálják, illetve döntenek róla egyes statisztikai adatként manifesztálódó tulajdonságai, jellemzői alapján. Mindazonáltal ez a jelenség is komplexebb, problémásabb lett a *big data* megjelenésével, hiszen a korábban jellemző gyakorlatban véges számú, ismert, vagy kikövetkeztethető paraméter alapján profiloztak, manapság rendkívül sok és sokféle adat gyűjthető egy adott személyről akár az internetes keresési, letöltési előzmények felhasználásával, így a különféle cégek szinte végtelen számú adat, paraméter, azaz valóban „nagy” adatmennyiségek alapján alakítanak ki egyre bonyolultabb profilekat.⁴² Ezen felül, mint Zódi rámutat, a *big data* alapú szoftverek működése azért is érdekes, mert ellentétben a statisztikákkal, spontán készült adatokból dolgozik. Tehát a statisztikánál előre meghatározott adatok kerülnek rögzítésre, előre meghatározott elképzelés szerint vannak le összefüggéseket, melynek következtében már a direkt kérdésfeltevés is determináló jelentőséggel bír. Ezáltal már eleve illeszkedhet az adott kérdéskör, vagy az adott állítások halmaza egy magasabb szintű narratívába, hiszen jellemzően előre kalkulált opciók valamelyikét igazolni próbáljuk.⁴³ Így tehát akár azt is mondhatnánk, hogy egy ilyen spontán összefüggéseken alapuló rendszer jobban fog ismerni minket embereket, mint mi saját magunkat, és sokkal pontosabb előrejelzéseket tud adni számunkra nem átlátható összefüggésekből, mint gondolnánk.

7. A szabad akarat, a felelősség, és a túlzott bizalom problémája

Probléma ugyanakkor, hogy a modern magasabb szintű mesterséges intelligencia nem képes arra, hogy megindokolja az ítéleteit, melyre vonatkozó, programozókkal szemben támasztott elvárás esetén figyelembe kell venni a különbséget a gépi tanulás alapjául szolgáló induktív folyamatok és a deduktív érvelési forma között, amelyet egy magyarázat során elvárunk.⁴⁴ Probléma továbbá, hogy az előrejelzést adó gépeken alapuló döntések elfogadása érdemben igazságtalan eredményhez vezethet, mivel előítéletekkel terhelt adatokon, vagy algoritmusokon alapulhatnak, így a múlt-

⁴² Zódi i. m. 85–86.

⁴³ Uo. 232.

⁴⁴ Susskind i. m. 312.

beli elfogult vagy előítéletes döntéseket leképező adatok is úgymond szennyezettek lesznek. Más szóval a rendszerekben található előítéletek újabb igazságtalanságokat szülhetnek.⁴⁵ Ezek ráadásul ahhoz vezethetnek, hogy az előítéleteken alapuló rendszer megmerevítheti a jogrendszert, illetve a jogalkalmazást, minekutána nem marad tér a jogfejlődésre, továbbá az automatizált döntéshozó nem rendelkezhet erényekkel, illetve olyan fontos értékekkel, mint az empátia, vagy a kiigazító igazságosságként, vagy törvényigazító igazságosságként működő méltányosság. A *big data* alapú döntések meghozatalához használt algoritmusok ráadásul kontroll nélkül explicitté fogják tenni az addig implicit értékválasztásainkat, így pedig mivel ezek a döntések a normál emberi paramétereken túl jóval több paraméter alapján, a hétköznapi morális narratíváinktól eltérő eredmények születhetnek, az ember pedig saját, leegyszerűsítő narratívái között él, és így akar választ találni kérdéseire.⁴⁶

Ennek ellenére Susskind az erkölcsi szkepticizmus azon álláspontján van, hogy ezen értékek számbavétele az emberi döntéshozóknál éppen olyan eshetőleges, javasolt kiegészítés, mint az MI általi döntéshozatal esetén, alapulhat előítéleteken, illetve a következetesség szinte számon kérhetetlen, amit statisztikai adatok is igazolnak. Ezen az elven tehát azt lehet mondani, hogy csak idő kérdése, mikor lesz megfelelő a mesterséges intelligencia által támogatott döntéshozatal mechanizmusa, de addig sem érdemes gátat szabni e törekvéseknek, hiszen az emberi ítélethozataltól sem lehet minőségileg többet várni, sőt olykor kevésbé kiszámítható, befolyásolható, ezáltal igazságtalanabb. Susskind úgy nyilatkozik, hogy nyilván lehetnek olyan faktorok az életben, olyan emberi feladatok, melyek végzését nem szívesen engednénk ki emberi kézből, például a létfenntartó eszközök kezelését, vagy a háborúkról való döntés szabadságát, de Susskind – egyfajta erkölcsi relativizmus mellett foglalva állást – azt vallja, hogy gyermekeink idővel talán mást gondolnak majd jóról és rosszról, lehet, hogy addigra elfogadóbban állnak hozzá majd ahhoz, hogy a gépek számos dologban sokkal jobbak. Így majd a generációnk konzervativizmusának kell viselnie a felelősséget, hiszen az erkölcsi fölény nem mindig azok kezében van, akik a *status quoté* képviselik.⁴⁷

Ezzel kapcsolatban két szempontot mindenképp érdemes figyelembe venni. Az egyik éppen az, hogy statisztikailag kimutatható, hogy az emberek jellemzően jobban bíznak a mesterséges intelligenciák által hozott döntésekben, mint az emberi döntésekben olyan esetekben is, amikor erre nincs okuk, vagy legalábbis rosszul teszik.⁴⁸ S noha az EU legfrissebb jogalkotási mechanizmusa, az AI Act is igyekszik garantálni a mesterséges intelligencia feletti humán kontrollt, illetve a hazai szabályozás is lehetővé teszi,⁴⁹ hogy egyrészt csak alapeljárásban opció az automatikus döntéshozatal, valamint a döntést követően 5 napon belül az ügyfél kérheti, hogy a hatóság a kérelmét

⁴⁵ Uo. 311.

⁴⁶ Zódi i. m. 237.

⁴⁷ Susskind i. m. 313–315.

⁴⁸ Hannah Ruscheimer – Lukas J. Hondrich: Automation bias in public administration – an interdisciplinary perspective from law and psychology. *Government Information Quarterly*. Vol. 41., N. 3. (2024) <https://doi.org/10.1016/j.giq.2024.101953>

⁴⁹ Ákr. 42. §.

ismételten, teljes eljárásban bírálja el,⁵⁰ ez a bizalom mégis igaz a humán kontroll alatt tartott mesterséges intelligencia alapú döntéshozatalra, tehát az úgynevezett hibrid döntéshozatali eljárásokra is, amilyen például a VÉDA rendszer. Ez azt jelenti, hogy kimutatható tendencia, hogy az automatizált döntések ellenőrzése sok esetben nem kellőképpen alapos, vagy éppenséggel túlzott bizalmon alapuló, tehát nem feltétlenül megfelelő, így pedig végső soron az érintettek mégiscsak egy mesterséges intelligencia hibás döntésének lesznek elszenvedői, ha túl könnyelműen fogadják el az adott esetben hibás, vagy megalapozatlan döntést. Érdekes továbbá ezzel kapcsolatban, hogy a jog általában nagymértékben támaszkodik az emberi döntésekre a különböző jogrendszerekben, de nem határoznak meg kritériumokat arra vonatkozóan, hogy mi minősül emberi döntésnek. Sem a GDPR 22. cikke, sem az EU mesterséges intelligencia rendelete nem határozza meg, hogy mit jelent a döntés, ehelyett a jog implicit feltételezéseire támaszkodnak. E tekintetben is kulcsfontosságúvá válik, hogy a jog feltételezi, hogy az emberek meg tudják magyarázni döntéseiket.⁵¹ A másik fontos körülmény éppen abból fakad, hogy a mesterséges intelligencia nem tud megfelelően magyarázatot adni a döntéseire. Ha a technológia fejlettsége folytán erre valahogy majd sor is kerül, az minden bizonnyal szintén algoritmikus, illetve adatalapú, szintetizált indoklás lesz, ami nélkülözi a döntéshozatal való *érzelmi* viszonyulást. Bernáth László mutat rá arra, hogy az ún. *autonóm ágensek*, amelyek a mesterséges intelligencia második hullámában megjelenő, fejlettebb rendszerek, nem rendelkeznek öntudattal, s ez alapvetően megnehezíti azokat a törekvéseket, amelyek arra irányulnak, hogy az oksági felelősségen túl egyfajta normatív felelősséget lehessen tulajdonítani e rendszerek számára. Az egyszerűbb, még nem autonóm gépek kódjai még könnyen visszafejthetők voltak, vagy a végrehajtáshoz gyakori emberi közreműködésre volt szükség, tehát kvázi az alkalmazó ember meghosszabbított kezének voltak tekinthetők.⁵² Ezzel szemben az autonóm rendszerek esetében a kiinduló programmal nem igazán lehet megmagyarázni, hogy a rendszer miért hozta meg az adott döntést vagy a rendszer komplexitása miatt, vagy azért, mert maga alakította már ki azt a statisztikai tanulásra épülő stratégiát is, amellyel végül a döntést meghozta. A gép ilyenkor próba-szerencse alapon próbál megoldani egy-egy problémát, majd a visszajelzésekéből, illetve az általa megfigyelt statisztikai adatokból következtet a valójában helyes megoldásra. Erre jó példák egyébként azok a sakkprogramok, melyek hatalmas adatfeldolgozó kapacitással rendelkezve könnyen megvernek nagymestereket is, hiszen adott pillanatban többmillió lépéskombinációt látnak át,⁵³ ami az ember számára gyakorlatilag lehetetlen. Ilyen esetben sokak szerint magát a gépet illeti a dicséret, nem annak tervezőjét, ekképpen az ilyen jellegű gépeknek ezen az alapon felelősséget is képesek tulajdonítani, például egy önzetű autó okozta kár esetén. Ugyanakkor Bernáth szerint abból kiindulva, hogy ezek a rendszerek nem rendelkeznek *fenomenális tudatossággal*, tehát azzal a képességgel, hogy a

⁵⁰ Czékmann–Czibrik i. m. 23.

⁵¹ Ruscheimer–Hondrich i. m.

⁵² Bernáth László: Miért ne tulajdonítsunk semmilyen felelősséget tudattal nem rendelkező mesterséges intelligenciának? *Magyar Filozófiai Szemle*, 2022/4. 36.

⁵³ Bernáth i. m. 36.

velük megtörtént dolgokkal kapcsolatban valamiként érezzenek, így nem képesek arra, hogy felelősségteljesen viszonyuljanak egy adott döntéshelyzethez, egyrészt tehát nem megalapozott normatív felelősséget telepíteni rájuk⁵⁴ (túl azon, hogy nincs is sok értelme), másrészt viszont tekintettel a meghozott MI alapú döntések *black box hatására*, a közreműködő szolgáltató felelőssége is kérdéses, tekintettel arra, hogy nincs kifejezett ráhatása a mesterséges intelligencia által vezetett döntésfolyamatokra.

8. Összegzés

Ha abból indulunk is ki, hogy minden technológiai akadályt képes megugrani a mesterséges intelligencia fejlődése, és jogilag is lehetséges ezt keretek közé szorítani valamilyen felelősségtelepítési módszerrel, megmarad az a morálfilozófiai kérdés, hogy egyrészt *jobb ember* lehet-e nálunk a gép, másrészt, hogy nekünk embereknek, voltaképpen segíthet-e jobbbá válnunk. Az etikai, vagy erényetikai dimenziót tekintve elmondható, hogy a mesterséges intelligenciával szemben támasztott aggályok közül több megoldatlan az emberi relációk között is. Tehát mondhatni, ha az igazságossághoz nem is kerülünk közelebb a gépek által, de egy hosszútávon hatékonyabb rendszerben bízhatunk.⁵⁵ A közigazgatás vonatkozásában fontos kérdés, hogyan tekintünk a közigazgatás fogalmára: az ugyanis meghatározza, hogy mit tekintünk a céljának. A közigazgatási folyamatok lényege alapvetően az államilag szervezett társadalom, mely céljaként megtehető az eredményesség.⁵⁶ Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy mit tekinthetünk eredményességnek? Jelenleg számos repetitív feladat ellátására kiválóan alkalmazhatóak mesterséges intelligencia alapú rendszerek, míg a komplexebb döntéseket igénylő helyzetekben ezek térnyerése fokozatosan vehet el kompetenciákat az embertől, miközben óhatatlanul lehetséges, hogy a mesterséges intelligencia a saját, kiszámíthatatlan narratívája szerint torzítja a közmegegyezést. Mint Tamás András emlékeztet, *Az ember tragédiájában* a falanszter társadalom teljesen embertelen, melyben nincs emberi normativitás, pusztán okságként érvényesülő törvényszerűség.

„Az emberek társadalma [...] éppen azért emberi, mert nem pusztán az okság alapján működik, hanem van benne pszichikum. Nincs is minden lehetőség eleve meghatározva a jogban: külön értékelhető valamely tény észszerűsége, hasznossága, erkölcsössége és külön annak jogossága. A jogot emberek alkotják jelenleg, és csak emberek – és nem gépek – alkalmazhatják: egyaránt emberi racionalitással.”⁵⁷

⁵⁴ Uo. 51.

⁵⁵ Az automatikus döntéshozatali eljárással kapcsolatban jegyzi meg Czékmann és Czibrik, hogy az lehetővé teszi, hogy a döntések könnyen ellenőrizhetők legyenek, csökkenjen a korrupciós kockázat, és az ügyintézők tehermentesítése, átcsoportosítása más, akár bonyolultabb ügyek kezelésére. Ld. Czékmann–Czibrik i. m. 22.

⁵⁶ Tóth–Klein i. m. 409–410.

⁵⁷ Tamás i. m. 38.

Ha a gépiesítés baloldali kritikáját nézzük, akkor a frankfurti iskola gondolkodójának szemüvegén át is láthatóan problémás, ha az ember minél több teret enged annak, hogy önmagát megfossza a döntés lehetőségétől, és *magát elidegenítve* egyre több teret engedjen a mesterséges intelligenciának ott, ahol saját magának kellene döntéseket hoznia. Ez azonban nem pusztán a döntéshozatali helyzetekben válik egyre nyilvánvalóbbá, hanem az algoritmus alapú programok általános használatán keresztül is. Mára már tudományos közhely, hogy a 20. század második felétől a legfejlettebb országok integrálódnak az ún. információs társadalomba, melynek fokozatos terjedése várható a világ kevésbé fejlett részein is,⁵⁸ ezen túlmenően azonban a mesterséges intelligencia elvezet – mutat rá Zödi – az algoritmizált társadalom Lawrence Lessig-féle gondolatáig, ahol az élet egyre nagyobb részét szervezik algoritmusok, és a fő kérdés az marad, hogy van-e, lesz-e olyan része az életünknek, a társadalomnak, amit szeretnénk megóvni az algoritmusoktól.⁵⁹ Nyilvánvaló, hogy olyan helyzetekért, melyekre nincs ráhatása, az ember minél kevésbé szeretne felelősséget vállalni, így hát más entitások döntéseiért sem, ami persze jó esetben a mesterséges intelligenciával kapcsolatban egy bizalmi viszony. Másrészt, ha humanista oldalról közelítjük meg, a távlati kérdés az marad, hogy célszerű-e, illetve eredményesnek mondható-e, ha az emberek kezéből kivesszük a döntés lehetőségét a saját életüket befolyásoló döntési helyzetekben. Megeshet, hogy könnyebb a passzív élet, ugyanakkor kérdés, hogy ez megfelel-e az ember méltóságának, és annak a természetéből adódó követelménynek, hogy személyét érintő döntéseit a felelősséget vállalva hozza meg.⁶⁰ Mint Iris Murdoch írja, „a szabadság nem egy következmény nélküli hányavetiség, hanem az én fegyelmezett legyőzése”,⁶¹ így kérdéses, hogy mit nyer a társadalom hosszútávon azáltal, ha gondolkodásának narratíváit, és ezáltal személyes szabadságát egyre inkább a technológia befolyásának teszi ki.

⁵⁸ Molnár Szilárd i. m. 186.

⁵⁹ Zödi i. m. 65–67.

⁶⁰ Jacques Maritain: A személy jogai. In: Frivaldszky János (Szerk.): *Természetjog – Szöveggyűjtemény*. Budapest, Szent István Társulat 2006. 93.

⁶¹ Iris Murdoch: *A jó uralma*. Budapest, MMA Kiadó, 2021. 135.

